

Boris Hajdinjak, Stolpersteini, Lendava, 4. VII. 2022: kratka predstavitev oseb

Lendava, Trg Ljudske pravice 15

Fotografija zgoraj: Aladár/Aladar Deutsch (26. III. 1891, Szalafő–2. V. 1944, Auschwitz): sedi v sredini v gostilni *Pri zlatem jelenu* v Lendavi (original hrani: Sara Božanić).

Fotografija zgoraj: Lendava, Kolodvorska ulica (danes Trg Ljudske pravice), teniško igrišče ob gostilni Aladarja Deutscha, pred 1937, z leve: Belá/Bela Eppinger, Magda Blau, roj. Preiss, Štefan Toplak, László/Ladislav Eppinger, József/Dundi Wortmann, Eva Nadái, roj. Pollák, Benő/Beno Teichmann, neznani in Lali Poppel (fotografija: Mirjane Gašpar – Beata Lazar, *Židje v Lendavi = A lendvai zsidóság*, Lendava: Lindplast, Pince, 1997, str. 74).

Po I. svetovni vojni je po očetu Jánosu Deutschu gostilno *Pri zlatem jelenu* na Kolodvorski ulici v Lendavi prevzel sin Aladár/Aladar, rojen leta 1891 v Szalafőju, sicer veteran pravkar minule vojne in uradnik. Gostilna je bila daleč naokrog znane po dobrih zabavah, njena posebnost pa sta bili kegljišče in tenis igrišče, ki ga gotovo lahko smatramo za enega najbolj opaznih dokazov modernizacije takratne Lendave. Aladar se je poročil z Rózso/Roziko, roj. Brandl 1896 v Kisszigetu. V zakonu sta se jima rodili hčeri Erzsébet/Elizabeta leta 1928 in Judit/Judita leta 1935, obe v Lendavi. Rozika je umrla leta 1937 v Lendavi.

Fotografija levo: Judit/Judita Deusch (9. XII. 1935, Lendava-21. V. 1944, Auschwitz) kot dojenčica (fotografija: Mirjane Gašpar – Beata Lazar, *Židje v Lendavi = A lendvai zsidóság*, Lendava: Lindplast, Pince, 1997, str. 91).

Prve protijudovske ukrepe so vdovec Aladar in njegovi hčeri doživeli oktobra 1940, ko je še kraljevina Jugoslavija uvedla dva protijudovske ukrepa. Z začetkom madžarske okupacije leta 1941 se je položaj Judov še poslabšal: tako je Aladar izgubil gostilno, Elizabeta pa po končani meščanski šoli ni nadaljevala šolanja na gimnaziji. A vse to je bilo majhno zlo v primerjavi z dogodki po nemški okupaciji Madžarske 19. III. 1944. Večina takrat v Lendavi živečih Judov, 112 po številu, ter med njimi tudi Aladarja, Elizabeto in Judito Deutsch, so madžarski žandarji ob sodelovanju dela domačega prebivalstva aretirali 26. IV. 1944. Zbrali so jih v lendavski sinagogi in v njej so preživeli noč, ne da bi se zavedali, da je za veliko večino njih to zadnja noč v domačem kraju. Naslednji dan so bili odpeljani v Čakovec, kjer so jih prevzeli esesovci. Iz Čakovca so aretirane Jude iz Lendave skupaj z Judi iz Murske Sobote in Međimurja odpeljali v Nagykanizso, kamor so prispeli 28. IV. 1944. Tam je bilo tega dne skupaj z domačimi Judi zbranih 2.675 Judov. Takoj so izbrali okoli 800 »Judov delavcev v starosti med 16 in 50 let« in jih že istega dne popoldne z vlakom poslali na »delo v Nemčijo«. Med

njimi je bil tudi takrat že 53-letni Aladar Deutsch. 2. V. 1944 je kot del prvega transporta iz takratne Madžarske prispel v koncentracijsko taborišče Auschwitz. Na selekciji ni bil izbran za delo in je bil takoj po prihodu ubit v plinski celici. Elizabeta in Judito Deutsch sta s stricem Samuelom Bauerjem, rojenim 1888 v Melincih, in teto Katarino Bauer, roj. Deutsch 1884 v Lendavi, ostali v Nagykanizsi v t. i. getu do 18. V. 1944. Tega dne so vse preostale Jude zaprte v Nagykanizsi odpeljali v Auschwitz. Tja so prispeli 21. V. 1944. Morda je bil ta dan najbolj grozljiv datum v vsem času obstoja taborišča Auschwitz: na ta dan je s šestimi transporti iz Madžarske, eden od njih je bil tudi transport iz Nagykanizse, prispelo več kot 17.000 Judov, od katerih so jih okoli 13.000 takoj po selekciji usmrtili. Med njimi so bili tudi Elizabetina sestra Judita ter stric Samuel in teta Katarina. Med izbranimi za delo in ne za življenje, temveč za postopno umiranje zaradi dela je bila Elizabeta. Iz Auschwitza je bila premeščena v delovno taborišče Gelsenkirchen, sicer podružnico koncentracijskega taborišča Buchenwald in od tam v naslednje delovno taborišče Sömmerda, prav tako podružnico Buchenwalda. Tam je dočkala osvoboditev 13. IV. 1945.

Weimar-Buchenwald		Judin		Häftl.-Nr. 12.853	
Häftlings-Personal-Karte					
Fam.-Name: <u>Deutsch</u>		Überstellt am: <u>17. OKT. 1944</u> an KL. <u>BUCHENWALD</u>		Personen-Beschreibung:	
Vorname: <u>Erzsébet</u>		am: _____ an KL. _____		Größe: _____ cm	
Geb. am: <u>26.2.26</u> in: <u>Aisoiendva</u>		am: _____ an KL. _____		Gestalt: _____	
Stand: <u>ld</u> Kinder: <u>x</u>		am: _____ an KL. _____		Gesicht: _____	
Wohnort: <u>dass.</u>		am: _____ an KL. _____		Augen: _____	
Strasse: _____		am: _____ an KL. _____		Nase: _____	
Religion: <u>mos.</u> Staatsang.: <u>Ungarn</u>		am: _____ an KL. _____		Mund: _____	
Wohnort d. Angehörigen: <u>Toplak Istvan, w.o.</u>		am: _____ an KL. _____		Ohren: _____	
Eingewiesen am: <u>20.5.44</u>		am: _____ an KL. _____		Zähne: _____	
durch: <u>Auschwitz</u>		am: _____ an KL. _____		Haare: _____	
Grund: <u>Polit. Ungarin-Judin</u>		Entlassung:		Sprache: _____	
Verstrafen: _____		am: _____ durch KL.: _____		Bes. Kennzeichen: _____	
mit Verfügung v.: _____		Charakt.-Eigenschaften: _____		Sicherheit b. Einsatz: _____	
Strafen im Lager:					
Grund: <u>Vater: Gastw. Mutter: +</u>		Art: _____		Bemerkung: _____	
<u>Aladar D.</u>		<u>Rozsi Brandel</u>		Körperliche Verfassung: _____	
I. T. S. FOTON. 14926 669					

Fotografija zgoraj: Erzsébet/Elizabeta Deutsch, kasneje por. Fürst (26. VI. 1928, Lendava–(pred 9. IV.) 2014, (Murska Sobota)), osebni list koncentracijskega taborišča Buchenwald (original hrani: Arolsen Archives).

Elizabeta Deutsch se je po vojni poročila s parv tako preživelim holokavsta Jánosem/Janezom Fürstom (8. III. 1923, Zalaegerszeg–1984, n. p.) in se preselila v Mursko Soboto. Tam je živel do konca svojega življenja. Umrli je kot zadnja lendavska Judinja, ki je preživela holokavst.

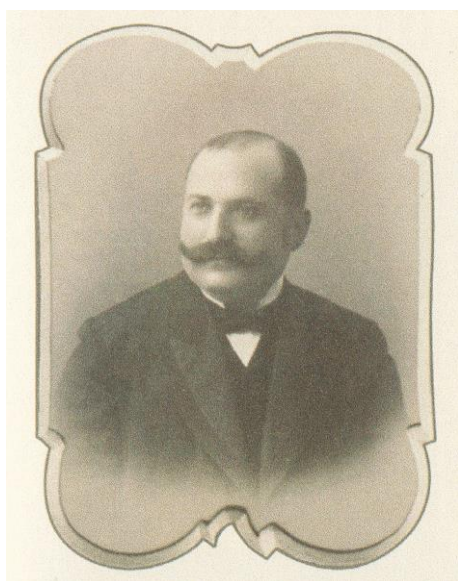
Fotografija zgoraj: Erzsébet/Elizabeta Fürst, roj. Deutsch (26. VI. 1928, Lendava–(pred 9. IV.) 2014, (Murska Sobota)) v starosti (www.vecer.com).

Lendava, Glavna ulica 30

Fotografija zgoraj: Lendava, Glavna ulica, levo zgradba Dolnjelendavskr hranilnice, pred 1941 (razglednica, original hrani: István Vida).

Fotografija levo: Emil Pollák (6. VIII. 1875, Lendava–21. V. 1944, Auschwitz) kot glavni računovodja Alsólendvai Takarékpénztár, 1903 (fotografija: Zoltán Lendvai Kepe, *140 let denarnih zavodov v Prekmurju: gospodarska zgodovina območja Lendave 2: vodnik po razstavi = A muravidéki pénztézetek 140 éve: Lendavidék gazdaságtörténete 2: kiállításvezető*, Lyndvamuseum 6, Lendva: Galéria-Múzeum = Lendava: Galerija-Muzej, 2013, str. 25).

Leta 1875 v Lendavi rojeni Emil Pollák je izhajal iz morda najbolj znane lendavske judovske družine pred I. svetovno vojno. Njegov oče Lázár, rojen leta 1842 v Čakovcu, je bil namreč kot lastnik grosistične trgovine najbogatejši lendavski Jud v tem času. Zato ni presenečenje, da bil Lázár ne samo leta 1873 med ustanovitelji Dolnjelendavske hranilnice, pač pa je bil leta 1903 tudi namestnik glavnega direktorja. Istege leta je bil Emil glavni računovodja Dolnjelendavske hranilnice. Njegova podjetnost ni bila omejena samo na hranilnico, saj je bil

tudi ustanovitelj lendavske dežnikarne. Po I. svetovno vojni je postal ravnatelj, danes bi rekli direktor, Dolnjelendavske hranilnice. S to zaposlitvijo je pridobil stanovanje v prvem nadstropju leta 1884 na Glavni ulici postavljene zgradbe Dolnjelendavske hranilnice, današnje zgradbe Generalnega konzulata Madžarske. Z njim sta tukaj živeli žena Emilia/Emilija, roj. Politzer leta 1891 v Zalaszentgrótu, in njuna hči Eva, rojena leta 1915 v Lendavi. Eva je bila vsaj v letih 1925–1927 dijakinja lendavske meščanske šole. Poročila se je s trgovcem Lászlóm/Ladislavom Nádaiejem, rojenim leta 1903 v Gyóru. Ladislav je bil eden izmed štirih sinov znane judovske družine Nádaiz iz Murske Sobotice, ki je imela v lasti uspešno vinsko trgovino. V letih 1928–1934 je bil odbornik in leta 1929 blagajnik Športnega kluba Mura, predhodnika današnjega Nogometnega kluba Muta. Kaže, da se je njegovo delovanje v Muri končala zaradi poroke in posledične selitve v Lendavo. Zakoncema Nádaiz se je leta 1935 v Lendavi rodil sin Peter. Potrdilo ugleda družine je Emilovo predsedovanje judovski občini Lendava v letih 1935–1938.

Fotografija desno: László/Ladislav Nádaiz (30. XII. 1903, Győr-(po 19.) I. 1945, Buchenwald) in njegova žena Eva, roj. Pollák (26. XII. 1915, Lendava-21. V.

1944, Auschwitz) (original hrani: Alenka Šavel Nádaiz).

Fotografija levo: Peter Nádaiz (5. V. 1935, Lendava-21. V. 1944, Auschwitz) (original hrani: Alenka Šavel Nádaiz).

Prve protijudovske ukrepe so prebivalci prvega nadstropja zgradbe Dolnjelendavske hranilnice doživeli oktobra 1940, ko je še kraljevina Jugoslavija uvedla dva protijudovska ukrepa. Z začetkom madžarske okupacije leta 1941 se je položaj Judov še poslabšal. Protijudovski ukrepi so dosegli tragični vrhunec z 19. III. 1944, ko so Madžarsko okupirali Nemci. Večina takrat v Lendavi živečih Judov, 112 po številu, ter med njimi tudi Emila in Emilijo Pollák ter Ladislava, Evo in Petra Nádaia, so madžarski žandarji ob sodelovanju dela domačega prebivalstva aretirali 26. IV. 1944. Zbrali so jih v lendavski sinagogi in v njej so preživeli noč, ne da bi se zavedali, da je za veliko večino njih to zadnja noč v domačem kraju. Naslednji dan so bili odpeljani v Čakovec, kjer so jih prevzeli esesovci. Iz Čakovca so

aretirane Jude iz Lendave skupaj z Judi iz Murske Sobote in Međimurja odpeljali v Nagykanizso, kamor so prispeli 28. IV. 1944. Tam je bilo tega dne skupaj z domačimi Judi zbranih 2.675 Judov. Takoj so izbrali okoli 800 »Judov delavcev v starosti med 16 in 50 let« in jih že istega dne popoldne z vlakom poslali na »delo v Nemčijo«. Med njimi je bil tudi Ladislav Nádai. 2. V. 1944 je kot del prvega transporta iz takratne Madžarske prispel v koncentracijsko taborišče Auschwitz. Na selekciji je bil izbran za delo in dobil taboriščno številko 186930. Ostali Judje, med njimi tudi Ladislavova tast, tašča, žena in sin so ostali v Nagykanizsi v t. i. getu do 18. V. 1944. Tega dne so vse preostale Jude zaprte v

Matr. Nr.	Name	Ime	Sex	Birth date	Place of birth	Prispele	Kab.
186788	Friedlfeid	Harriet	W	23. 8. 01	Stegant	✓	64 m. 1. 2. 6. 20. 1944
186793	Hahn	Izidor	M	10. 3. 93	Munkacs	✓	175
186781	Mann	Josef	M	10. 10. 97	Wien	✓	64
186854	Kaufmann	Mano	M	25. 6. 95	Nagykanizsa	✓	126
186819	Szasak	Desza	M	23. 10. 98	Hajdudorok	✓	65
186882	Landau	Lynka	W	20. 1. 97	Kobersberg	✓	126
186883	Löwensohn	Jeno	M	8. 7. 07	Pengohag	✓	175
186883	Löwensohn	Jeno	M	8. 7. 07	Pengohag	✓	175 m. 1. 2. 4. 1944
186904	Leffkovitch	Dand	M	3. 2. 04	Tomaszow	✓	185
186930	Nadai	Ladislav	M	30. 12. 05	Gyor	✓	175
186931	Nadai	Franc	M	14. 12. 10	Leghaly	✓	175
930		Erno	M	12. 11. 06		✓	118 1 1/2 transport
958	Pastar, ak	Jakob	M	23. 3. 13	Moisn	✓	126
187009	Singer	Alexander	M	12. 12. 91	Kiskomaron	✓	175 6. 1. m. h. 8
187025	Schisster	Julius	M	13. 7. 98	Weiskirchen	✓	126
038	Hansberg	Wilms	M	12. 2. 02	Polacke	✓	175
098	Dorfmann	Emil	M	22. 1. 99	Legiad	✓	126
187107	Weiss	Isidor	M	27. 7. 11	Keszthely	✓	126 m. 1. 2. 4. 1944

Fotografija zgoraj: Auschwitz III-Monowitz, knjiga taboriščnikov Bloka 43, str. 9–9a (original hrani: Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu): Izidor Hahn iz Murske Sobote ter brati Ladislav, Franc in Ernest Nádai.

Nagykanizsi odpeljali v Auschwitz. Tja so prispeli 21. V. 1944. Morda je bil ta dan najbolj grozljiv datum v vsem času obstoja taborišča Auschwitz: na ta dan je s šestimi transporti iz Madžarske, eden od njih je bil tudi transport iz Nagykanizse, prispelo več kot 17.000 Judov, od katerih so jih okoli 13.000 takoj po selekciji usmrtili. Med njimi so bili vsi navedeni

Ladislavovi sorodniki. Ladislav je delal v *Buna-Werke*, največji tovarni celotnega kompleksa Auschwitza, in zato je bil nameščen v taborišču Auschwitz-III Monowitz. Tam je dočakal 17. I. 1945 in ukinitvev Auschwitza. Poslan je bil v koncentracijsko taborišče Buchenwald, kamor je prispel 19. I. 1945 in kjer se nato za njim izgubi vsaka sled.